

‘Deradicalisering’

Wetenschappelijke inzichten
voor een Vlaams beleid

Lore Colaert (red.)

vlaams
vredesinstituut

‘Deradicalisering’

Wetenschappelijke inzichten
voor een Vlaams beleid

LORE COLAERT (RED.)

'Deradicalisering'. Wetenschappelijke inzichten voor een Vlaams beleid

© Vlaams Vredesinstituut, Brussel, 4 juli 2017

ISBN 9789078864868

REDACTIE

Lore Colaert

EINDREDACTIE

Els Roger

TAALREDACTIE ENGELS

Juleen Eichinger

VERTALING ENGELSE HOOFDSTUKKEN

Production nv

FOTO COVER

© Jimmy Kets

LAYOUT

Karakters

DRUK

Artoos

Verantwoordelijk uitgever: Tomas Baum, Leuvenseweg 86, 1000 Brussel

Met dank aan redactiecomité: Christophe Busch, Rik Coolsaet & Maarten Van Alstein

DISCLAIMER

Hoewel het Vlaams Vredesinstituut uiterste zorgvuldigheid heeft betracht bij de redactie van dit document, kan het niet aansprakelijk worden geacht of gesteld voor mogelijke vergissingen of onvolledigheden. Tevens wordt geen enkele vorm van aansprakelijkheid aanvaard voor enig gebruik dat een lezer van dit document maakt.

Risico-inschatting in een integraal veiligheidsbeleid

ALLARD R. FEDDES¹

Risico-inschatting in een integraal veiligheidsbeleid

Een 'risico-inschatting' maken houdt in dat je risicofactoren identificeert, om de waarschijnlijkheid (of kans) in te schatten dat een effect zich voordoet in een populatie.² Risico-inschattingmethoden worden voor diverse doeleinden gebruikt, bijvoorbeeld om de waarschijnlijkheid te bepalen dat individuen het risico lopen zich bij een extremistische groep aan te sluiten, of dat een individu in de toekomst geweld gaat gebruiken, of om te beslissen of individuen al of niet de gevangenis mogen verlaten. Risico-inschatting wordt ook gebruikt om effectieve interventies te ontwikkelen.

Dit hoofdstuk bespreekt drie zaken die te maken hebben met risico-inschatting. Ten eerste geeft het een overzicht van waarop verschillende risico-inschattinginstrumenten focussen. Ten tweede beschrijft het risicofactoren op basis van demografische kenmerken, factoren die verband houden met onderliggende motieven, en triggerfactoren en beschermende factoren die in de literatuur over radicalisering, extremisme en terrorisme worden onderscheiden. Ten derde geeft het een overzicht van verscheidene instrumenten voor risico-inschatting en van de uitdagingen om de kwaliteit van deze instrumenten te beoordelen. Het hoofdstuk besluit met beleidsaanbevelingen. Het is belangrijk om even aan te stippen dat, hoewel risico-inschatting ook voor groepen of bewegingen op maatschappelijk niveau gedaan kan worden, dit hoofdstuk vooral over het individuele niveau gaat.

Focus van de risico-inschatting

Vooraleer we de verschillende risico-inschattinginstrumenten bespreken, bekijken we eerst enkele belangrijke aandachtspunten. Risico-instrumenten hanteren namelijk verschillende termen, zijn op verschillende niveaus gericht, worden toegepast op verschillende types radicalen en terroristen, en in verschillende fasen van radicaliseringsprocessen.

Terminologie en analyseniveau

Vooraleer een risico-inschattinginstrument te gebruiken, moet je bepalen waar je precies op focust. Je kan focussen op radicalisering, extremisme of terrorisme. Hoewel die concepten verband houden met elkaar, zijn er enkele belangrijke verschillen. *Radicalisering* verwijst naar een proces waarin individuen in toenemende mate worden gemotiveerd om geweld te gebruiken om hun idealen te realiseren.³ *Extremisme* verwijst naar steun voor een sociale beweging die de maatschappij wil veranderen en die daarbij geweld goedkeurt.⁴ *Terrorisme* slaat op feitelijke gewelddaden om het publiek te intimideren om politieke veranderingen te veroorzaken.⁵ Een individu kan het risico lopen te radicaliseren, maar dat impliceert niet dat het ook voor extremisme zal kiezen (het gebruik van geweld zal steunen om zijn of haar idealen te realiseren) of effectief een gewelddadige terroristische daad zal plegen.⁶ Alle terroristen zijn wel geradicaliseerd en hebben op een bepaald moment voor extremisme gekozen. Risico-inschatting moet een onderscheid maken tussen het risico op een extremistisch standpunt, en het risico op het plegen van een terreurdaad.

Een risico-inschattinginstrument kan op een individu focussen (het zogenaamde microniveau), op een groep (het mesoniveau) of zelfs op een hele maatschappij of natie (het macroniveau). Het is belangrijk een onderscheid tussen deze niveaus te maken bij het implementeren van een specifiek instrument. Blijk geven van veranderde prioriteiten, zoals het verlangen naar een 'normaal leven', wordt bijvoorbeeld als een beschermingsfactor beschouwd op individueel niveau.⁷ Een instrument dat het risico op groepsniveau meet zal deze factor niet kunnen capteren. In het algemeen is het belangrijk te beseffen dat elke keuze voor een specifiek risico-inschattinginstrument de complexiteit van processen van radicalisering, extremisme en terrorisme in zekere zin geweld aandoet.

Types terroristen op basis van de motieven

Naast het gebruik van precieze terminologie en het bepalen van een analyseniveau is het ook belangrijk te weten dat er verschillende types radicaliserende individuen zijn. In de literatuur vinden we vier types terug.⁸ Elk type heeft zijn eigen *motief* (de onderliggende 'grondoorzaak'). Belangrijk is dat er bij elk motief *symptomen* zijn die men kan observeren of meten. Daarnaast zijn er ook *gebeurtenissen* die je kan waarnemen die individuen aanzetten (*triggeren*) tot verdere radicalisering of gewelddaden.

Ten eerste zijn er de *identiteitszoekers*, die omwille van identiteitsgebonden motieven radicaliseren. Symptomen van deze motieven zijn onder meer een sterke behoefte om bij een sociale groep te horen, of gevoelens van onzekerheid. De radicalisering van deze individuen kan worden uitgelokt door radicaliserende vrienden of door een extremistische groep die sociale ondersteuning wanneer nodig. Een beschermingsfactor kan dan bijvoorbeeld de voorziening van alternatieve bronnen van sociale ondersteuning zijn.

Een tweede type zijn *rechtvaardigheidszoekers*, die radicaliseren om onrecht te bestrijden. Deze individuen uiten gevoelens van 'relatieve deprivatie' (het gevoel onrechtvaardig te worden behandeld in vergelijking met anderen) en van angst, frustratie of vernedering. Die gevoelens kunnen onder meer worden uitgelokt door ervaringen van discriminatie, sociale uitsluiting of negatieve ervaringen met autoriteiten. Een mogelijke beschermingsfactor is het aanbieden van alternatieve manieren om op onrecht te reageren, of het versterken van de weerbaarheid door individuen te leren hoe ze beter kunnen omgaan met negatieve gevoelens.

Ten derde zijn er de *zingevingzoekers*, gemotiveerd door een behoefte aan zingeving in het leven. Als symptoom uiten zij de behoefte aan duidelijke levensdoelen. Gebeurtenissen die deze behoefte kunnen uitlokken zijn bijvoorbeeld zeer stresserende ervaringen, zoals de confrontatie met de dood van een naaste. Als beschermende factor kan men alternatieve doelen aanbieden, of strategieën aanleren om met negatieve ervaringen om te gaan.

Het vierde type zijn *sensatiezoekers*, vooral gemotiveerd door een behoefte aan avontuur en opwindning. Symptomen zijn een voorgeschiedenis van geweld, de verheerlijking van gewelddaden en gevoelens van verveling. Mogelijke triggergebeurtenissen zijn oproepen tot gewelddadige actie door extremistische groeperingen, de kans om aan gewelddadige acties deel te nemen, of belangstelling voor een huwelijk met een *foreign fighter*. Als beschermingsfactor kan men alternatieven aanbieden, of de persoon leren omgaan met de emoties die met sensatiezoeken gepaard gaan.

De uitdaging bij risico-inschatting bestaat er dus in te identificeren welk motief een individu drijft om te radicaliseren of om tot terroristisch gedrag over te gaan. Dat gebeurt door de symptomen nauwkeurig te meten en door gebeurtenissen waar te nemen die dit gedrag hebben uitgelokt. We geven een voorbeeld: een individu sluit zich aan bij een extremistische groepering (het *gedrag*) vanuit een identiteitsgebonden *motief*, namelijk de behoefte om ergens bij te horen (het *symptoom*). De waarneembare gebeurtenis die het gedrag heeft uitgelokt, was het vriendschapsaanbod van een rekruteerder (de *triggerfactor*). Eens je het onderliggend motief kent, kan je gaan zien welke interventies alternatieven bieden voor de behoefte van die persoon om ergens bij te horen. Zo zou je op onderliggende psychologische mechanismen kunnen inwerken en de percepties bij die persoon veranderen (bijvoorbeeld door de motieven van de rekruteerder uit te leggen en op alternatieven te wijzen). Je zou ook op zijn morele overtuigingen kunnen inspelen (bijvoorbeeld door op de destructieve gevolgen van de vriendschap voor het individu en zijn sociale omgeving te wijzen).

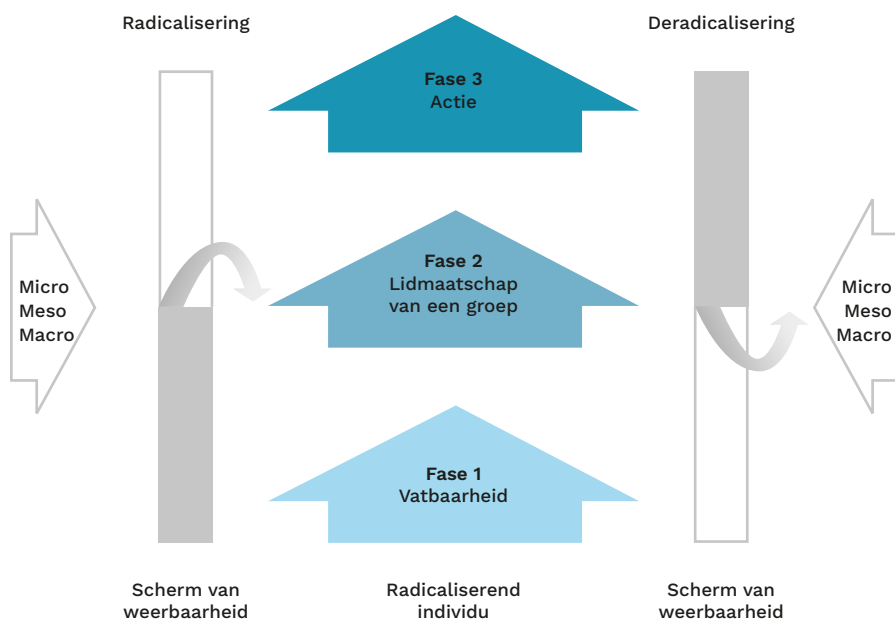
Radicaliseringsfasen

Een groeiend aantal studies, op basis van interviews, observaties en bevestigingen, tonen aan dat er niet één persoonlijkheid, typologie of specifiek proces is dat tot radicalisering, gewelddadig extremisme of terrorisme leidt.⁹ Om de radicaliseringsprocessen beter te begrijpen kunnen fasemodellen ons helpen. Zoals het hoofdstuk van Carl Miller en Leah Chauhan in dit boek al beschreef, onderscheidt het 'trapmodel naar terrorisme' verschillende radicaliseringsfasen en gebruikt het de metafoor van een versmallende trap om radicalisering te verklaren.¹⁰ Op de benedenverdieping vind je individuen die onrecht en oneerlijkheid ervaren ten opzichte van zichzelf of hun sociale groep. De hoogste verdieping is waar de terreurdaad plaatsvindt. Of een persoon van de ene verdieping naar de volgende gaat, hangt af van een reeks factoren.

Onderstaande figuur toont het kernidee van de bestaande fasemodellen van radicalisering.¹¹ Men onderscheidt drie grote fasen: (1) de fase van de *vatbaarheid*, waarin individuen het risico lopen te radicaliseren; (2) de tweede fase, waarin individuen lid worden van een *extremistische groepering*; en (3) de derde fase of *actiefase*, waarin de terreurdaad wordt gepleegd. Radicalisering kan relatief lang duren (maanden, jaren) maar er zijn ook gevallen gemeld van individuen die in enkele dagen of weken radicaliseerden. Deze snelle radicalisering, van vatbaar zijn voor radicalisering tot toetreden tot een extremistische groepering of het plegen van een terreurdaad wordt vaak uitgelokt door een triggergebeurtenis.¹² Een voorbeeld daarvan was de publicatie in Denemarken (2006) van cartoons die de spot dreven met de

Profeet Mohammed en die tot geweld leidden.¹³ In gevallen van snelle radicalisering is het nog moeilijker om in te grijpen of een risico-inschatting te maken.

De fasen en factoren van het (de-)radicaliseringsproces.¹⁴

Bovenstaande figuur toont een bijkomend aspect van radicalisering: de rol van weerbaarheid. In de vroege fasen van radicalisering speelt weerbaarheid een rol in de mate waarin een individu zich tegen de invloed van extremistische groeperingen kan verzetten. In latere fasen, tijdens het lidmaatschap van een groep en in de actiefase, speelt weerbaarheid net een rol in de mate waarin individuen zich kunnen verzetten tegen pogingen van de 'buitenwereld' om hen te overhalen de extremistische groep te verlaten. Om een risico-inschatting te maken kan het dus zinvol zijn te bepalen in welke mate individuen weerbaar zijn.¹⁵ Risico-inschattinginstrumenten beschrijven vaak beschermingsfactoren, zoals het afwijzen van geweld om doelstellingen te bereiken, of sociale ondersteuning door de gemeenschap, *peers* of familie.

Bij de risico-inschatting van radicalisering moet duidelijk gemaakt worden over welke fase van radicalisering het gaat. Een risico-inschattinginstrument kan bijvoorbeeld op de preventiefase focussen, waarin individuen gevoelig zijn voor radicalisering en een risico lopen om zich bij een extremistische groepering aan te sluiten. In deze fase wordt het instrument dus gebruikt om een indicatie te krijgen van de waarschijnlijkheid dat een individu zich bij een extremistische groepering zal aansluiten. De risico-inschatting kan ook focussen op de actiefase, waarin individuen bij terroristische daden betrokken zijn. In die fase ligt de focus op de vraag of er een risico is dat de persoon geweld gebruikt om zijn of haar doelstellingen te bereiken.

Het is belangrijk om op te merken dat radicalisering een niet-lineair proces is. Individen kunnen bijvoorbeeld veel tijd nodig hebben om van de eerste naar de tweede fase te radicaliseren, om daarna zeer snel naar de derde fase te gaan. Individen kunnen ook heen en weer gaan tussen fasen. Dat kan de risico-inschatting en de interventie verder bemoeilijken. Bovendien kunnen de motieven van individuen na verloop van tijd ook veranderen. Een individu kan beginnen als identiteitszoeker (gemotiveerd om zich bij een extremistische groepering aan te sluiten door identiteitsgebonden factoren, zoals de behoefte om ergens bij te horen) en daarna, tijdens het lidmaatschap, gemotiveerd worden door aan onrecht gebonden factoren zoals gevoelens van woede of vernedering wegens een gepercipieerd onrecht tegen zijn of haar groep.

Risicofactoren en beschermingsfactoren

Welke risicofactoren bepalen dan of een persoon al dan niet van de ene naar de andere fase radicaliseert? Dit deel van het hoofdstuk geeft een beschrijving van in de literatuur vermelde risicofactoren die voor risico-inschattinginstrumenten als input kunnen dienen. Als men over risicofactoren praat, is het belangrijk het onderscheid tussen de verschillende soorten factoren helder te stellen. Sommige factoren zijn demografisch van aard. Andere houden verband met de onderliggende motieven voor radicalisering. Daarnaast zijn er triggerfactoren: gebeurtenissen in het leven van een individu die gedrag zoals de toetreding tot een extremistische groep of het plegen van geweld kunnen uitlokken. Naast de risicofactoren kan men ook beschermende factoren onderscheiden, die hier eveneens worden besproken.

Demografische risicofactoren

Met betrekking tot het *geslacht* wordt gesteld dat mannen een groter risico op radicalisering lopen dan vrouwen.¹⁶ Toch zijn in radicale groeperingen ook vrouwen aanwezig die binnen de extremistische groep typisch vrouwelijke rollen lijken te vervullen.¹⁷ In de extremistische islamitische groep IS steunen vrouwen doorgaans hun mannen, voeden ze hun kinderen op in de ideologie en ondersteunen ze terroristische operaties. De rollen kunnen echter van de ene extremistische groepering tot de andere verschillen.

Wat de *leeftijd* betreft lijken terroristen over het algemeen tussen de 20 en 29 jaar oud te zijn.¹⁸ De gemiddelde leeftijd van Nederlandse Syriëstrijders is 25 jaar voor mannen en 21 jaar voor vrouwen.¹⁹ Het algemene beeld met betrekking tot de *sociale klasse* weerlegt de gangbare veronderstelling dat terroristen voornamelijk uit de lagere sociale klassen afkomstig zijn.²⁰ Het merendeel van de islamitische extremisten in de jaren 1990 bestond bijvoorbeeld uit individuen met een universitaire opleiding maar zonder uitzicht op werk.²¹

Motivatiefactoren

Onderzoek heeft een groot aantal sociopsychologische risicofactoren voor radicalisering geïdentificeerd.²² Dit onderdeel geeft een kort overzicht van de belangrijkste factoren op het individuele (micro), groeps- (meso) en maatschappelijke (macro) niveau.

Een vaak vermelde risicofactor op het individuele niveau is psychopathologie. Met betrekking tot psychopathologie moet echter een onderscheid gemaakt worden tussen individueel '*lone-wolf*'-terrorisme en terrorisme in groep. Bij '*lone wolf*'-terrorisme heeft men verscheidene mentale aandoeningen gevonden die een rol spelen.²³ Bij individuen in extremistische groeperingen daarentegen lijken ernstige mentale aandoeningen niet overmatig aanwezig te zijn.²⁴ Daarom zegt terrorisme-experte Martha Crenshaw ook dat "het opvallende gemeenschappelijke kenmerk van terroristen hun normaliteit is".²⁵ Terwijl ernstige mentale aandoeningen waarschijnlijk niet de grootste risicofactor voor radicalisering op groepsniveau zijn, leed een significant aantal Nederlandse *foreign fighters* aan mentale gezondheidsproblemen en vertoonden ze ook gedragsproblemen (bijvoorbeeld een verleden van kleine criminaliteit, betrokkenheid bij geweld).²⁶ Mentale problemen en een voorafgaande betrokkenheid bij misdaad zouden dus katalysatoren van de radicalisering kunnen zijn.

Ook ideologie wordt vaak als risicofactor voor radicalisering genoemd. Het valt echter op dat in de vatbaarheidsfase de ideologie vaak weinig ontwikkeld is. Dat is vastgesteld in studies over islamitisch extremisme (waar men een 'knip- en plak-islam' heeft vastgesteld) en extreemrechts extremisme.²⁷ De ideologie lijkt zich vooral te ontwikkelen in interactie met de andere leden tijdens het lidmaatschap van een groep. Bovendien lijkt de ideologie individuen en groepen te helpen effectief terroristische daden te plegen; de daad is dan een middel om het ideologisch doel te bereiken.²⁸ Ook *identiteitsgebonden* zaken worden vaak genoemd bij het radicaliseringsproces van jongeren.²⁹ Moeilijk een plek in de samenleving te vinden, brengt een gevoel van twijfel aan zichzelf mee. Een extremistische groepering is dan een bron van eigenwaarde en kan zowel individuele bescherming bieden als een gevoel van zingeving.³⁰

Op het maatschappelijke (macro-) niveau wordt *socio-economische achterstelling* als een belangrijke achtergrondfactor voor radicalisering beschouwd. Percepties van een lagere welvaart in vergelijking met anderen kunnen gevoelens van relatieve deprivatie voeden. In combinatie met de perceptie dat het niet mogelijk is hogerop te komen op de sociale ladder kan dat tot een grotere ontvankelijkheid voor radicalisering leiden.³¹

Triggerfactoren

Niet alleen demografische en motivatiefactoren spelen een rol in radicalisering. Vaak dient een concreet waarneembare gebeurtenis als keerpunt in het leven van een individu of als een katalysator die een individu verder doet radicaliseren. Deze zogenaamde triggerfactoren spelen een rol op de individuele (micro-), groeps- (meso-) en maatschappelijke (macro-) niveaus.³² Voorbeelden van triggerfactoren op het individuele niveau zijn de dood van een naaste, het verlies van (het uitzicht op) werk, problemen op school en directe ervaringen met discriminatie, racisme en uitsluiting. Ook negatieve ervaringen met autoriteiten en detentie spelen een rol in radicaliseringsprocessen.

Triggerfactoren op groepsniveau zijn bijvoorbeeld de ontmoeting met een radicale persoon, het 'inhuwen' in een extremistische groepering, de deelname aan training, de confrontatie met propaganda en het verbreken van bestaande sociale banden. Individen sluiten zich vaak bij een extremistische groep aan omdat naaste vrienden of familieleden toetreden en hen in de groep 'trekken'. Dit fenomeen van de *bunch of guys* (of *girls*) speelt zowel in het islamitische als in het extreemrechtse extremisme een rol.³³

Voorbeelden van triggerfactoren op maatschappelijk niveau zijn oproepen tot actie (bijvoorbeeld IS dat oproept tot terreuraanslagen met voertuigen) of gepercipieerde aanvallen op de eigen groep (bijvoorbeeld cartoonisten die de Profeet Mohammed beledigen). Ook het overheidsbeleid kan een belangrijke triggerfactor op maatschappelijk niveau vormen. Een voorbeeld is het programma 'Preventing Violent Extremism' in het Verenigd Koninkrijk, dat vooral op de moslimgemeenschap leek te focussen.³⁴ Een focus op één specifieke sociale groep kan die groep het gevoel geven dat zij als een verdachte gemeenschap beschouwd wordt. Dit kan individuen van die gemeenschap aanzetten om in een tegenreactie effectief te radicaliseren.

Beschermingsfactoren

Onderzoekers hebben ook beschermingsfactoren tegen radicalisering geïdentificeerd. Sociale verbondenheid is een cruciale beschermingsfactor. Door individuen in contact te houden met de samenleving (via familie, vrienden, leerkrachten op school of eerstelijns werkers) worden ze minder kwetsbaar voor radicalisering in de vatbaarheidsfase.³⁵ Andere beschermende factoren zijn onder meer het vormen van een sterke sociale identiteit (individuele helpen hun plaats in de samenleving te vinden en een duidelijk doel in het leven te vinden) en het ontwikkelen van empathie voor anderen.³⁶ Beschermingsfactoren in de fasen van het groeps lidmaatschap en de actie zijn het ouder worden (individuele zijn minder geneigd in terrorisme actief te blijven naarmate ze ouder worden), de ervaring van een keerpunt (triggerfactoren kunnen ook tot een breuk met het extremisme leiden), ontgoocheling in de beweging en veranderende prioriteiten (bijvoorbeeld een gezin stichten).³⁷

Instrumenten voor risico-inschatting

Er bestaan verschillende instrumenten om het risico op extremisme en terrorisme te beoordelen. Onderzoekers hebben de methodologische sterke en zwakke punten ervan geëvalueerd.³⁸ Je kan deze instrumenten vergelijken met de vele instrumenten binnen andere domeinen die antisociale risico's, het risico op geweldgebruik en op seksuele aanranding beoordelen.³⁹ Het *Historical, Clinical and Risk Management* 20 instrument (HCR-20) voorspelt bijvoorbeeld geweld bij psychiatrische patiënten. Het *Structural Assessment of Violence Risk in Youth* (SAVRY) kan toekomstig geweld zeer goed voorspellen.⁴⁰ Deze instrumenten zijn aan strenge empirische studies onderworpen en hebben bewezen dat ze betrouwbare voorspellingen kunnen doen.

Men kan geen sterke conclusies trekken over de betrouwbaarheid en geldigheid van de bestaande risico-inschattinginstrumenten voor radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme.

Instrumenten voor de inschatting van risico's op radicalisering, extremisme en terrorisme zijn vaak op bovengenoemde instrumenten gebaseerd. Maar zoals hun ontwikkelaars veelal zelf toegeven, zijn ze niet gevalideerd en voldoen ze niet aan de empirische standaarden van betrouwbaarheid en geldigheid die bij de risicotaxatie van criminelen en psy-

chiatrische patiënten worden gebruikt.⁴¹ Het probleem met het bepalen van de kwaliteit van risico-inschattinginstrumenten voor radicalisering en gewelddadig extremisme is dat voorspellende validatie (de mate waarin een instrument correct voorspelt of een individu zich bij een extremistische groepering zal aansluiten of een terroristische daad zal plegen) bijna onmogelijk is. Dit is te wijten aan het relatief kleine aantal radicalen, gewelddadige extremisten en terroristen en aan de moeilijkheid om deze populaties te bereiken. Men kan daarom geen sterke conclusies trekken over de betrouwbaarheid en geldigheid van de bestaande risico-inschattinginstrumenten voor radicalisering, gewelddadig extremisme en terrorisme.

Naast de moeilijkheid om de doelgroep te bereiken, vormt het feit dat deze instrumenten vaak niet publiek toegankelijk zijn voor onderzoekers een bijkomend obstakel voor de beoordeling van hun kwaliteit. Dit is bijvoorbeeld het geval met het *Extremist Risk Guidance 22+* (ERG 22+) instrument en ook met het KiM-3.0 instrument dat de Nederlandse Rijkspolitie gebruikt (en dat ook interessant zou kunnen zijn voor beleidsmakers in België).

Eén instrument dat het voorwerp is geweest van uitgebreid onderzoek (in Canada) is de *Violent Extremist Risk Assessment* (VERA-2).⁴² VERA-2 is een gespecialiseerd instrument voor risico-inschatting dat werd ontwikkeld om het risico in te schatten dat een individu (in vrijheid) ideologisch gemotiveerde gewelddaden zal plegen. Een tweede doel is deze informatie te gebruiken om strategieën voor terrorismebestrijding en programma's voor individuen in detentie te ontwikkelen. Het instrument houdt rekening met de motivatie en gedrevenheid van een individu voor terroristische daden, historische en contextuele invloeden, vriendschaps- en andere banden, en ook mogelijke beschermingsfactoren. De VERA-2 gaat ervan uit dat men een verantwoorde en gevoelige risico-inschatting voor terrorisme kan ontwikkelen door gebruik te maken van empirisch onderbouwde indicatoren voor terrorisme (zoals de hierboven besproken factoren). Door op een breed spectrum van gewelddadige politieke extremisten en terroristen te focussen, vermijdt VERA-2 bovendien een vertekening naar een specifieke ideologie.

De VERA-2 werkt met 31 indicatoren die ontworpen zijn voor “opgeleide psychologen en professionals die verantwoordelijk zijn voor de monitoring en het beheer van individuen die verdacht worden van of veroordeeld zijn voor terroristische misdrijven, en die bekend zijn met het veld van terrorisme en gewelddadige extremisme”. De indicatoren zijn opgedeeld in vier domeinen: (1) overtuigingen en attitudes (bijvoorbeeld haatgevoelens), (2) inhoud en intentie (bijvoorbeeld gepercipieerd onrecht, persoonlijk contact met gewelddadige extremisten), (3) voorgeschiedenis en bekwaamheid (bijvoorbeeld vroege blootstelling aan ideologie, familie of vrienden in extremistische groeperingen, criminele voorgeschiedenis van geweld), en (4) gedrevenheid en motivatie (bijvoorbeeld verheerlijking van gewelddaden, gedreven door opwinding of avontuur). Er wordt ook rekening gehouden met beschermingsfactoren (zoals een herinterpretatie van de ideologie in minder rechtlijnige of absolute termen, afwijzing van geweld om doelstellingen te bereiken). Elk item krijgt een score ‘hoog’, ‘gemiddeld’ of ‘laag’, op basis van interviews met het individu en/of op basis van dossiers. De items worden niet gecombineerd (er wordt dus geen som gemaakt van de scores); de uiteindelijke inschatting van het risico is een klinisch oordeel van een professional. De VERA-2 is ontworpen voor de evaluatie van een terrorismerisico aan de hand van een gestructureerd professioneel oordeel.

In lijn met het fasemodel van de radicalisering (zie de figuur op p. 53) zijn er verschillende risico-inschattingsinstrumenten voor elke radicaliseringsfase. Terwijl de VERA-2 op individuen in de fase van het lidmaatschap of de actie focust, is de *Identifying Vulnerable People Guidance* (IVPG) een risico-inschattingsinstrument dat individuen bekijkt in de vatbaarheidsfase.⁴³ Het werd ontwikkeld als een instrument om eerstelijns werkers (leer-

krachten, gezondheidswerkers, politie) een checklist te bieden van cruciale gedragingen die erop kunnen wijzen dat een individu kwetsbaar is om te worden gerekruteerd voor gewelddadig extremisme. De checklist bevatte zestien items, zoals ‘cultureel en religieus isolement’, ‘isolement van de familie’, ‘risicogedrag’ en ‘contact met een gekende rekruteerder’. Dit soort checklists krijgt echter kritiek: sommigen menen namelijk dat risico-inschatting niet de verantwoordelijkheid van leerkrachten mag zijn maar voorbehouden moet blijven voor professionals.⁴⁴

Dit soort checklists krijgt echter kritiek: sommigen menen dat risico-inschatting niet de verantwoordelijkheid van leerkrachten mag zijn maar voorbehouden moet blijven voor professionals.

Inzake de doeltreffendheid van de IVPG merken de ontwikkelaars zelf op: “zolang diensten met toegang tot meer informatie [over geradicaliseerde individuen] niet bereid zijn ofwel toegang tot die informatie te verlenen ofwel zelf de screening uit

te voeren, zal men moeilijk kunnen weten of de IVPG – of elk ander screening-instrument voor gewelddadig extremisme – geldig en betrouwbaar is”. De beperking waarop de ontwikkelaars van IVPG wijzen ligt in lijn met de eerdere vaststelling dat het op dit ogenblik niet mogelijk is sterke conclusies te trekken over de betrouwbaarheid of geldigheid van risico-inschattinginstrumenten voor extremisme en terrorisme.

Conclusies en aanbevelingen

Er zijn vandaag de dag verschillende instrumenten in gebruik om het risico op radicalisering en gewelddadig extremisme in te schatten. Deze instrumenten zijn voornamelijk gebaseerd op demografische factoren, motivatiefactoren, triggerfactoren en beschermingsfactoren die in eerder onderzoek geïdentificeerd zijn. Studies naar de betrouwbaarheid en geldigheid van de bestaande risico-inschattinginstrumenten voor radicalisering en gewelddadig extremisme voldoen echter niet aan de hoge methodologische standaarden die worden gebruikt voor bijvoorbeeld de risico-inschatting van geweld bij psychiatrische patiënten en van toekomstig seksueel misbruik. Om Scarcella et. al. te citeren: “de instrumenten die de experts gebruiken en die goedgekeurd zijn door hun overheden, zijn ofwel gebaseerd op minimale ofwel op onkritische informatie, die ontoegankelijk blijft voor onderzoekers om ze verder te ontwikkelen.”⁴⁵ Toch lijken tools als de VERA-2 waardevolle instrumenten als hulpinstrument voor de identificatie van radicaliseringsmotieven die verband houden met identiteit of onrecht. Dit instrument zou ook kunnen helpen om stresserende gebeurtenissen in het leven van een individu te identificeren die verdere radicalisering kunnen uitlokken, of factoren die tegen radicalisering kunnen beschermen. Deze informatie helpt op haar beurt om interventies op maat van het individu te ontwikkelen.

Enkele bijkomende beleidsaanbevelingen:

- ▶ Regeringen, onderzoeksinstituten en veiligheidsdiensten zouden informatie over de gebruikte instrumenten voor risico-inschatting publiek moeten maken, evenals alle empirische gegevens die onderzoekers kunnen helpen om de betrouwbaarheid en de geldigheid van de gebruikte instrumenten te onderzoeken.

Het doel van de huidige instrumenten voor risico-inschatting zou moeten worden verduidelijkt. Aangezien men geen definitieve conclusies over de betrouwbaarheid en de geldigheid kan trekken, moet men zeer voorzichtig zijn om op basis van de resultaten van deze instrumenten een oordeel te vellen.

Er moet duidelijk gemaakt worden wie de beschikbare instrumenten mag gebruiken. De huidige risico-inschattingsinstrumenten zouden voorbehouden moeten blijven voor vakmensen, en kunnen nuttig zijn als hulpinstrumenten voor een meer gefundeerde besluitvorming. Sommige instrumenten zijn momenteel

Leerkrachten – maar ook ouders – zouden meer baat hebben bij een betere kennis van technieken om in dialoog te gaan met individuen die ze als vatbaar voor radicalisering beschouwen.

beschikbaar voor leerkrachten op scholen. Het is zeer de vraag of leerkrachten de verantwoordelijkheid voor risico-inschatting horen te dragen. In plaats daarvan zouden leerkrachten – maar ook ouders – meer baat hebben bij een betere kennis van technieken om in dialoog te gaan met individuen die ze als vatbaar voor radicalisering beschouwen.⁴⁶

Risico-inschatting lijkt momenteel vooral een zaak van gedragswetenschappers; de meeste instrumenten voor de risico-inschatting van radicalisering en gewelddadig extremisme zijn ontwikkeld door experts in psychologie en andere gedragswetenschappen. Auteurs met een achtergrond in rechten, strafrecht en veiligheid maar ook met een medische achtergrond zijn ondervertegenwoordigd. Risico-inschatting zou gebaat zijn bij een multidisciplinaire benadering.

EINDNOTEN

- 1 Deze tekst is een vertaling van Feddes, A.R. (2017), Risk assessment in integral security policy, in: Colaert, L. (red.), *'Deradicalisation': Scientific insights for policy*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- 2 Kraemer, H.C., et al. (1997), Coming to terms with the terms of risk, *Archives of General Psychiatry*, 54, 337-43.
- 3 Doosje, B., et al. (2016), Radicalization and terrorism, *Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84.
- 4 Midlarsky, M.I. (2011), *Origins of political extremism. Mass violence in the twentieth century and beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 7.
- 5 Crenshaw, M. (1981), The causes of terrorism, *Comparative Politics*, 13, 379-399.
- 6 Schmid, A.P. (2013), Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review, *ICCT Research Paper*, 97.
- 7 Spaaij, R. (2010), The enigma of lone wolf terrorism: An assessment, *Studies in Conflict & Terrorism*, 33, 854-870.
- 8 Feddes, A.R., Nickolson, L. & Doosje, B. (2016), Triggerfactoren in het radicaliseringsproces, *Justitiële verkenningen*, 2, 22-48.
- 9 Doosje, et al., Radicalization and terrorism.
- 10 Moghaddam, F.M. (2005), The staircase to terrorism: A psychological exploration, *American Psychologist*, 60:2, 161-170.
- 11 Doosje, et al., Radicalization and terrorism.
- 12 Feddes, et al., Triggerfactoren in het radicaliseringsproces.
- 13 Jones, S. (2009), Radicalisation in Denmark, *Renewal: A Journal of Labour Politics*, 17, 22-27.
- 14 Doosje, B., et al. (in de pers, 2017), Radicalisering en deradicalisering, in: van Koppen, et al. (red.), *Gezichten van het recht: Psychologie van het recht*, Alphen aan de Rijn: Wolters-Kluwer.
- 15 Mann, L., et al. (2015), *Indicatoren en manifestaties van weerbaarheid van de Nederlandse bevolking tegen extremistische boodschappen: een theoretische en methodologische verkenning*, Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- 16 Bakker, E. (2006), *Jihadi terrorists in Europe their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: An exploratory study*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations.
- 17 Von Knop, K. (2007), The female jihad: Al-Qaida's women, *Studies in Conflict & Terrorism*, 30, 397-414.
- 18 Davis, P. & Cragin, K. (ed.) (2009), *Social science for counterterrorism: Putting the pieces together*, Santa Monica, CA: Rand National Defense Research Institute, afkomstig van <http://www.rand.org>.
- 19 Weenink, A.W. (2015), Behavioral problems and disorders among radicals in police files, *Perspectives on Terrorism*, 9, 17-33.

- 20 Krueger, A. & Maleckova, J., Does poverty cause terrorism? (24 June 2002), *The New Republic*, 27–33.
- 21 Kepel, G. (2002), *Jihad: The trail of political Islam*, Cambridge, MA: Belknap Press.
- 22 Kruglanski, A.W. & Fishman, S. (2009), Psychological factors in terrorism and counter-terrorism: Individual, group and organizational levels of analysis, *Social Issues and Policy Review*, 3, 1–44; Feddes, A.R., Mann, L. & Doosje, B., *Empirical study as part of a scientific approach to finding indicators of and responses to radicalisation (SAFIRE)* (2013), Rapport aan de Europese Commissie, beschikbaar op: <http://www.safire-project-results.eu/>.
- 23 James, D., et al. (2010), Abnormal attentions toward the British royal family: Factors associated with approach and escalation, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 38, 329–340; James, D., et al. (2007), The role of mental disorder in attacks on European politicians 1990–2004. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 116, 334–344.
- 24 Corner E., Gill, P. & Mason O. (2016), Mental health disorders and the terrorist: A research note probing selection effects and disorder prevalence, *Studies of Conflict Terrorism*, 39, 560–568; McGilloway, A., Ghosh, P. & Bhui, K. (2015), A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism amongst Muslims in Western societies, *International Review of Psychiatry*, 27, 39–50.
- 25 Crenshaw, M. (1981), The causes of terrorism, *Comparative Politics*, 13, 379–399.
- 26 Paulussen, C., Nijman, J. & Lismont, K. (2017), *Mental health and the foreign fighter phenomenon: A case study from the Netherlands*, The Hague: ICCT.
- 27 De Koning, M. (2007), Knip- en plak islam: Marokkaanse moslimjongeren, internet en de scheiding tussen cultuur en religie [*The eclectic Islam: Moroccan Muslim youth, internet and separation between culture and religion*], *NRC-Handelsblad*, Episode 16, number 3; Van der Valk, I. & Wagenaar, W. (2010), *The extreme right: Entry and exit*, Amsterdam: Anne Frank House.
- 28 Kruglanski, A.W., et al. (2013), Terrorism – A (self) love story: Redirecting the significance quest can end violence, *American Psychologist*, 68, 559.
- 29 Feddes, A.R., et al. (2013), Duale identiteit in een multiculturele samenleving: een longitudinale kwalitatieve effectmeting van de weerbaarheidstraining Diamant, *Tijdschrift voor Veiligheid*, 12, 27–44.
- 30 Van den Bos, K. (2009), Making sense of life: The existential self trying to deal with personal uncertainty, *Psychological Inquiry*, 20, 197–217; Möller, K. & Schuhmacher, N. (2007), *Rechte Glatzen: Rechtsextreme Orientierungs- und Szenezusammenhänge- Einstiegs-, Verbleibs- und Ausstiegsprozesse von Skinheads*, Wiesbaden: VS-Verlag; Van der Valk et al., *The extreme right*.
- 31 Moghaddam, The staircase to terrorism.
- 32 Feddes, et al., Triggerfactoren in het radicaliseringsproces.
- 33 Sageman, M. (2004), *Understanding terror networks*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press; Van der Valk, et al., *The extreme right*.
- 34 Thomas, P. (2010), Failed and friendless: The UK's 'Preventing Violent Extremism' programme, *The British Journal of Politics & International Relations*, 12, 442–458.
- 35 Doosje, B., Loseman, A. & Bos, K. (2013), Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice, and perceived group threat, *Journal of Social Issues*, 69, 586–604.
- 36 Feddes, A.R., Mann, L. & Doosje, B. (2015), Increasing self-esteem and empathy to prevent violent radicalization: A longitudinal quantitative evaluation of a resilience

- training focused on adolescents with a dual identity, *Journal of Applied Social Psychology*, 45, 400–411.
- 37 Silke, A. (2014), Risk assessment of terrorist and extremist prisoners, in: A. Silke (ed.), *Prisons, terrorism and extremism: Critical issues in management, radicalisation and reform*, New York: Routledge, 108.
 - 38 Monahan, J. (2012), The individual risk assessment of terrorism, *Psychology, Public Policy, and Law*, 18, 167; Scarcella A., Page R. & Furtado, V. (2016), Terrorism, radicalisation, extremism, authoritarianism and fundamentalism: A systematic review of the quality and psychometric properties of assessments (21 December 2016), *PLoS ONE* 11, <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0166947>, consulted on 24 May 2017.
 - 39 Singh, J.P., Grann, M. & Fazel, S. (2011), A comparative study of violence risk assessment tools: A systematic review and metaregression analysis of 68 studies involving 25,980 participants, *Clinical Psychology Review*, 31, 499–513.
 - 40 Webster, C.D., et al. (1997), HCR-20: Assessing risk for violence (version 2), Burnaby, BC: Simon Fraser University, Mental Health, Law, and Policy Institute; Borum, R., Bartel, P. & Forth, A. (2003), *Manual for the structured assessment of violence risk in youth (SAVRY): Version 1.1*, Tampa: University of South Florida.
 - 41 Pressman, D.E., Risk assessment decisions for violent political extremism (2009), Ottawa: Public Safety Canada, <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2009-02-rdv/index-en.aspx>, consulted on 24 May 2017.
 - 42 Pressman, D.E. & Flockton, J. (2012), Calibrating risk for violent political extremists and terrorists: The VERA 2 structured assessment, *The British Journal of Forensic Practice*, 14, 237–251; Pressman, D.E. & Flockton, J. (2014), Violent extremist risk assessment development of the VERA-2 and applications in the high security correctional setting, in: Silke, *Prisons, terrorism and extremism*.
 - 43 Cole, J., et al. (2010), *Guidance for identifying people vulnerable to recruitment into violent extremism*, Liverpool: University of Liverpool, School of Psychology; Egan, V., et al. (2016), Can you identify violent extremists using a screening checklist and open-source intelligence alone? *Journal of Threat Assessment and Management*, 3, 21.
 - 44 Radicalisation Awareness Network, The role of education in preventing radicalisation (2016), RAN issue paper, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-wedo/networks/radicalisation_awareness_network_en, consulted on 29 March 2017.
 - 45 Scarcella, et al., Terrorism, radicalisation, extremism, authoritarianism and fundamentalism.
 - 46 Sieckelinck, S., Kaulingfreks, F. & De Winter, M. (2015), Neither villains nor victims: Towards an educational perspective on radicalisation, *British Journal of Educational Studies*, 63, 329–343.